

УДК 94:[355.318.2(438-82)-051:737.2] “1914/1918”

ARTYŚCI MEDALIERZY W SŁUŻBIE LEGIONÓW POLSKICH

Krzysztof FILIPOW

Uniwersytet w Białymstoku,
ul. Marii Skłodowskiej-Curie, 15-097 Białystok, Polska

Серед солдатів Польських легіонів, які походили з різних суспільних груп і верств, як-от селян та робітників, науковців та літераторів, було багато талановитих художників і скульпторів, які створювали медалі та пам'ятні знаки. Вони застосовували свої таланти й уміння для Легіонів, працюючи в Центральному видавничому бюро, яке входило до складу Найвищого національного комітету. Потрібно відзначити таких осіб, як Я. Буковський, Ю. Вілк, А. Процайлович, К. Віткевич, С. Філіпкевич, Р. Левандовський, Я. Висоцький та багатьох інших. Їхні твори відображають епоху Великої війни, сторіччя якої тепер вшановують.

Ключові слова: Польські легіони, відзнаки, медалі, Велика Війна, фалеристика, медальєри.

Żołnierze legioniści pochodzili z różnych grup i warstw społecznych¹. Obok chłopów i robotników znajdowali się w poszczególnych brygadach i instytucjach profesorowie akademicy, ludzie pióra i artyści malarze oraz rzeźbiarze – medalierzy. To też stworzyło począwszy od 1914 r. mit legionistów. Mit wzmocniony wierszem poety – legionisty, książką i opowiadaniem o czasach legionowych, dziełami sztuki, plastycznie oddziałującymi na każdego poprzez obraz, szkic, rysunek tworzony nieraz w okopach, a także tworzone podczas Wielkiej Wojny medale, odznaki i inne formy artystycznego oddziaływania².

Wśród artystów medalierów tworzących na potrzeby Legionów Polskich lub ku “pokrzepieniu serc” na rzecz Legionów możemy wyodrębnić trzy grupy polskich twórców: legionistów w służbie, żołnierzy armii austro-węgierskiej oraz niemieckiej i cywili. Do pierwszej grupy zaliczymy Antoniego Procajłowicza (Oddział Techniczno-Fotograficzny Departamentu Wojskowego, potem Centralne Biuro Wydawnictw – Naczelnego Komitetu Narodowego; II Brygada Legionów Polskich), Stefana Filipkiewicza (Biuro Techniczno-Fotograficzne Departamentu Wojskowego NKN, a następnie Centralne Biuro Wydawnictw NKN; Pracownia fotograficzna CBW) oraz Wojciecha Jastrzębowskiego (batalion warszawski LP;

¹ Dzieje Legionów zob.: Klimecki i Filipow (2014); Milewska, Nowak i Zientara (1998).

² Milewska i Zientara (2008): *Legenda Legionów. Opowieść o Legionach oraz ludziach Józefa Piłsudskiego*, red. Witold Sienkiewicz (Warszawa: Demart, 2008), 411–460.

3 pp LP; 7pp LP, 1 pp LP)³. W armiach zaborczych służbę odbywali: Jan Wysocki (armia niemiecka) i Józef Wilk (armia austro-węgierska). Największą grupę medalierów tworzących na potrzeby Legionów stanowili artyści rzeźbiarze, malarze niezależni parający się sztuką w Krakowie, Wiedniu i Lwowie. Grupę tą stanowili: Jan Bukowski (Kraków), Kazimierz Chodziński (Lwów), Roman Lewandowski (Wiedeń) i Piotr Stachiewicz (Kraków).

Centralne Biuro Wydawnictw Naczelnego Komitetu Narodowego

Centralne Biuro Wydawnictw było jednym z istotnych komórek Naczelnego Komitetu Narodowego. Działo ono w ramach Departamentu Wojskowego NKN. W ramach tego biura na rzecz Legionów Polskich pracowała duża grupa artystów plastyków różnych specjalności. Wśród nich byli żołnierze Legionów będących na ewidencji wojskowej oraz współpracujący z nimi malarze, graficy oraz rzeźbiarze z armii państw centralnych. Osobą najbardziej znaną, która zaznaczyła swój wkład w sztukę wizualną i tworzącą swoistą „legendę” Legionów Polskich był Antoni Procajłowicz (10 maja 1876–13 lipca 1949). Procajłowicz urodził się w Rodatyczach, a zmarł w Krakowie. Był artystą malarzem, ilustratorem książek, twórcą grafik ulotek i plakatów na potrzeby Centralnego Biura Wydawnictw NKN. Studiował w Szkole Sztuk Pięknych u takich mistrzów jak Florian Cynk, Leon Wyczółkowski, Jan Stanisławski czy Leon Wyczółkowski. Już we wrześniu 1914 r. wstąpił do Legionów Polskich i przydzielony został do Biura Techniczno-Bojowego Departamentu Wojskowego NKN. Od 1915 do 1917 r. został współpracownikiem Centralnego Biura Wydawnictw i Warsztatów Legionów Polskich. Współpracował z Lucjanem Rydlem jako kierownik artystyczny i redaktor odpowiedzialny czasopisma NKN „Ilustrowany Tygodnik Polski”. Jako grafik wykonywał wspaniałe zdobnictwo książek, czasopism, plakatów. Przede wszystkim dał się poznać jako autor projektów odznak upamiętniających NKN, Legiony Polskie i wydarzenia. Wszystko to w ramach prac CBW Departamentu Wojskowego NKN⁴. Po „kryzysie przysięgowym” jako formalnie żołnierz został internowany w obozie w Witkowicach, gdzie pełnił funkcję starszego obozu. Tam m. in. zaprojektował odznakę internowanych legionistów w obozie w Witkowicach. Brał udział w Historycznej Wystawie Legionów Polskich w Muzeum Narodowym w Krakowie w 1934 r. gdzie zaprezentował swoje odznaki, okładki i winiety.

Do licznych jego prac zaliczamy: „Alegorię Polski” – wydaną przez Samarytanina Polskiego (1914), „3 Maja. Skarb i Wojsko” – wydaną przez CBW, „Za Ojczyznę i Wolność – Legiony Polskie” (1915), „Za Polskę. 6.VIII.1914” (1915), „Departament Wojskowy NKN” (1915), „CBW” (1915), „3 Maja 1916” (1916), 3 Maja 1917 (1917), „Miechów”(1915) – wycofana z dystrybucji, „Raclawice”

³ Milewska i Zientara (1999), 317–323, 325–331.

⁴ Sosnowska (2015), 61–80; O twórczości Procajłowicza, zob. też: Łęcki (1996); Markiewicz (1992), 33–34; Wallis (1974), 125, 127, 132.

(1916), “Naczelny Komitet Narodowy 29.4.1916” – zjazd delegatów Powiatowych Komitetów Narodowych (1916), “Legion Polski 1915 XI 1916” (1916), “Ojczyznę/Wolność/Zachowaj/Nam/Panie” (1916), “5 XI 1916” (1916), “Legiony Polskie” – wystawowa (8 III 1916)” (1916), “Powiatowy Komitet Narodowy” (1916), “CBW – NKN” – pracownicza (1916), “NKN” – gwiazda współpracowników (1916), “Witkowice” – odznaka pamiątkowa (1918)⁵.

Innym wybitnym twórcą, choć nie wykonał wiele pamiątek legionowych był niewątpliwie, pozostający w służbie i walczący na froncie Wojciech Jastrzębowski (25 lutego 1884–9 marca 1963).

W. Jastrzębowski urodził się i zmarł w Warszawie. Był wybitnym artystą, projektantem sztuki użytkowej i grafikiem. Poświęcił się służbie publicznej będąc senatorem IV kadencji Senatu RP (1935–1938) powołanym przez prezydenta Ignacego Mościckiego. Zapamiętany przede wszystkim jako twórca odznak pamiątkowych Wojska Polskiego, odznaczeń II Rzeczypospolitej na potrzeby PSZ na Zachodzie, a przede wszystkim wzorów monet bilonowych wprowadzonych do obiegu po reformie Władysława Grabskiego w 1924 r. jak i wzoru awersu będącego przez wiele lat w obiegu, popularnego “rybaka” – monety 5. złotowej z czasów PRL⁶.

Nauki rysunku uczył się już w szkole realnej. Studiował w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych mając za mistrza Józefa Mehoffera. Studiował w Paryżu. Założył stowarzyszenie zajmujące się sztuką użytkową (“Architektura, Rzeźba, Malarstwo i Rzemiosło” przekształcone w “Warsztaty Krakowskie”), ucząc jednocześnie na kursach dla rzemieślników w Muzeum Techniczno-Przemysłowym. Działał w Związku Strzeleckim (od 1912 r.), a w 1914 r. wszedł w skład batalionu warszawskiego Legionów Polskich. Służbę odbywał w 3, i 7 pułku piechoty Legionów Polskich. Następnie został podoficerem ordynansowym. Po awansie do stopnia sierżanta przeniesiony został do kompanii rekruckiej. Podczas służby w Legionach Polskich stworzył dzieło swojego życia – odznakę “Za wierną służbę” – 1 Brygady Legionów Polskich, uznawanej nieformalnie za pierwsze odznaczenie Niepodległej Polski. W 1917 r. urlopowany z Legionów. Od 1918 r. w Polskiej Organizacji Bojowej. Brał udział w obronie Lwowa. Pracował twórczo w okresie międzywojennym. Był profesorem Szkoły Sztuk Pięknych, założycielem Spółdzielni Artystów Plastyków “Ład”. W 1935 r. został prorektorem Akademii Sztuk Pięknych, rok później powołano go na rektora. W czasie wojny przebywał w Londynie gdzie współpracował z ministerstwem Informacji i Dokumentacji. Był prezesem “DecorativeArts Studio”, od 1946 r. wykładowcą w Polskim Studium Malarstwa i Grafiki Użytkowej. W 1947 r. powrócił do kraju i oddał się pracy twórczej m. in. w Instytucie Wzornictwa Przemysłowego. Został profesorem zwyczajnym ASP w Warszawie. Udzielał się w

⁵ Opałek (1915), 12, 15-16, 18; Opałek (1916a), 12; Opałek (1916b), 32–33, 38–39, 41, 43, 47.

⁶ Parchimowicz (2012), 49–62, 93, monety próbne: 130–134; Parchimowicz (2010), 16–29, monety próbne: 74–95

wielu gremiach naukowych i administracji państwowej⁷. Innym z artystów malarzy i grafików zaangażowanych w utrwalanie idei Legionów Polskich w sztuce użytkowej był Stefan Filipkiewicz (28 lipca 1879 – 23 sierpnia 1944).

Filipkiewicz urodził się w Tarnowie, a zmarł w obozie koncentracyjnym Mathausen-Gusen. Zaliczany do grona najwybitniejszych przedstawicieli “szkoły pejzażowej” Jana Stanisławskiego. Studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem Józefa Mehoffera, Floriana Cynka, Leona Wyczółkowskiego, Józefa Pankiewicza i Jana Stanisławskiego – swojego mistrza i mentora. Wystawiał swoje prace za granicą. Członek wiedeńskiej “Secesji i Towarzystwa Artystów Polskich “Sztuka”. W okresie Wielkiej Wojny od sierpnia 1914 r. służył w Legionach Polskich⁸. Z powodu choroby płuc przydzielony do Biura Techniczno-Fotograficznego DW NKN, a następnie do CBW NKN. Był kierownikiem Pracowni Fotograficznej CBW. Projektował winiety wydawnictw, kartki świąteczne, odznaki i tarcze Legionów Polskich dla Ropczyc i Zatora. Brał udział w tworzeniu projektów mundurów legionowych. Został ze służby superarbitrowany w Krakowie 14 grudnia 1916 r. Decyzja o zwolnieniu została zatwierdzona 6 stycznia 1917 r. Otrzymał orzeczenie: zdolny do służby w pospolitym ruszeniu bez broni. Po wojnie został profesorem ASP w Krakowie, uczestniczył w wielu wystawach w Polsce, jak i za granicą. W czasie II wojny światowej na Węgrzech służył w Komitecie Obywatelskim do Spraw Opieki nad Uchodźcami Polskimi w Budapeszcie, gdzie był też zaangażowany w pracę konspiracyjną w Placówce “W”. Aresztowany w 1944 r. i wywieziony do obozu w Mauthausen-Gusen. Został zamordowany 23 sierpnia 1944 roku⁹.

Wśród jego prac możemy wyróżnić: “Rocznice powstania NKN 16 sierpnia 1914 – 1915” (1915), “Sztab” (1916), “Matkę Boską Częstochowską” – medalik religijny, CBW (1916), “2 Pułk Ułanów Legionów Polskich” – odznaka pułkowa (1916), “Rocznica powstania NKN 16 sierpnia 1914–1915” – z dobitą datą “1916” (1916), “NKN” – odznaka ludowa (celuloid) (1916)¹⁰.

Jan Raszka (2 maja 1871–23 listopada 1945) urodził się w Ropnicy, a zmarł w Krakowie. Nazywany rzeźbiarzem Legionów Polskich. Polski malarz, rzeźbiarz i medalier. Pochodził z rodziny ewangelickiej. Zdał maturę w Cieszynie i zapisał się na Akademię Sztuk Pięknych w Wiedniu. Studiował malarstwo i rzeźbę. W 1902 przeniósł się do Krakowa zostając wykładowcą rysunku i rzeźby na Wydziale Przemysłu Artystycznego w Wyższej Szkole Przemysłowej w Krakowie. Od 1914 r. jako ochotnik zaciągnął się w Cieszynie do Legionu Śląskiego. W wojnie

⁷ Łoza (1938), 296; Janota, Serafińska, Kopyt et al. (1972), 211–212; Wallis (1974), 126, 236; Bartoszewicz (1966), 34–37; Opis grobu i foto zob.: Waldorff (1984), 120–121.

⁸ Witekowie (2005), poz. 30; Milewska i Zientara (2008), 436–440; Stefan Filipkiewicz na wystawie Towarzystwa Sztuk Pięknych 1937 r., dostęp: 23.03.2018, <http://polskidomaukcyjny.com.pl/blogs/publikacje/17035996-salon-1937-towarzystwo-zachety-sztuk-pieknych-w-warszawie>.

⁹ Wedle Księgi zgonów KL Mauthausen: Auf Befehl des RF44 – erhangt 23.8.1944.

¹⁰ Opalek (1915), 19; Opalek (1916a), 6; Opalek (1916b), 6; *Legenda Legionów ...* Milewska, Zientara, 437–438.

w szeregach Legionu Wschodniego. W 1916 zaszerogowany do II Brygady Legionów dowodzonej przez gen. Józefa Hallera. Od 10 sierpnia 1917 r. pracował w krakowskim Archiwum Legionów Polskich jako chorąży tytułarny, był również rzeźbiarzem wojennym. Od 1 października 1917 r. był referentem do spraw opieki nad grobami legionistów¹¹.

Jego najbardziej znane dzieła “legionowe” to: “Pamięci poległych Legionistów” – na zlecenie CBW (1914), “Poległym Legionistom Ślązakom” (1916), “Komendant hr. Szeptycki” (1916), “5.XI.1916” (1916), “Rokitna” – na zlecenie CBW w 1 rocznicę szarży (1916), “Tadeusz Rutkowski” – CBW (1916), “Józef Piłsudski Brygadier Legionów Polskich” (1916), “Proklamacja Wolnej i Niepodległej Polski” – wybitny staraniem Komendy Legionów (1916). Był także autorem projektu odznaki 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich – “Swastyki”¹².

Kolejnym artystą działającym na rzecz Legionów Polskich, który pozostawił trwałe ślady był Kazimierz Zaborowski (1890–1918), malarz krakowski, i grafik, pracownik Departamentu Wojskowego NKN. Był on autorem projektów dwóch odznak wydanych przez Departament Opieki NKN: “Departament Opieki NKN (1916) i “Departament Opieki nad Superarbitrowanymi” (1916)¹³.

Innym był Kazimierz Wojciech Witkiewicz (23 grudnia 1880–21 października 1973). Urodzony w Warszawie, zmarły w Krakowie, był malarzem, grafikiem, bibliotekarzem, prezesem Towarzystwa Przyjaciół Książki oraz założycielem Rycerskiego Zakonu Bibliofilskiego z Kapitułą Orderu Białego Kruka. Zamieszkał w Krakowie, gdzie rozpoczął naukę w Akademii Sztuk Pięknych. Został bibliotekarzem Biblioteki Muzeum Przemysłowego, które później zostało przemianowane na Miejskie Muzeum Techniczno-Przemysłowe im. A. Baranieckiego w Krakowie. Tworzył podwaliny pod bibliofilstwo polskie. W 1922 r. został jednym ze współzałożycieli Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie, którego był prezesem przez 40 lat. Po wojnie (1951 r.) otrzymał stanowisko dyrektora Biblioteki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Projektował ekslibrisy¹⁴. Wśród jego prac związanych z NKN, Legionami i organizacjami wspomagającymi wymienić należy: “Zjazd NKN” (1915), “Liga Kobiet” – staraniem Naczelnego Zarządu Ligi Kobiet w Krakowie (1915), “Chełm” – odznaka szkolna, czapkowa, dla 4. Klasowej polskiej Szkoły Filologicznej w Chełmie (1915)¹⁵.

Wielu artystów malarzy, grafików, rzeźbiarzy odbywało służbę w armiach zaborczych: austro-węgierskiej i niemieckiej. Tworzyli oni prace wykorzystane przez NKN. Należeli do nich m. in.: Jan Wysocki (żołnierz armii niemieckiej) oraz Józef Wilk (żołnierz armii austro-węgierskiej), wybitny – lecz zapomniany – rzeźbiarz,

¹¹ Domański (2001), 12–13; Golec i Bojda (1993), 230; Iwanek (1999), 128–134; Więcek (1972), 123.

¹² Opalek (1916b), 7; Filipow (2008), 367–382.

¹³ Opalek (1916b), 38–39.

¹⁴ Barwną opowieść o Witkiewiczu opisał: Jarocki (2014/2), dostęp: 23.03.2018, http://www.teatr-pismo.pl/ludzie/722/o_jurku_prawie_wszystko/.

¹⁵ Opalek (1915), 16, 18, 21.

twórca oprawy cmentarzy wojennych w Przemyślu i Galicji Środkowej oraz najbardziej rozpoznawalnej w okresie Wielkiej Wojny odznaki wydanej przez Samarytanina Polskiego.

Jan Wysocki (7 lutego 1873 – 3 października 1960) urodził się w Mysłowicach, a zmarł w Katowicach. Parał się rzeźbą, medalierstwem i malarstwem. Studia malarzkie pobierał w Monachium. Kontynuował naukę w paryskich akademiach. Następnie uczył się w Rzymie, gdzie zgłębiał tajniki rzeźbiarskie. Kolejne lata dzielił pomiędzy Monachium, Katowicami oraz Paryżem. Tam wystawiał swoje prace medalierskie. Zamieszkał w Monachium, gdzie zastał go wybuch wojny. Służył w armii niemieckiej na froncie włoskim jako kartograf. Powrócił do Polski w 1919 r. W dwudziestoleciu międzywojennym był profesorem Wydziału rzeźby i Brązownictwa w Państwowej Szkole Przemysłu Artystycznego (Bydgoszcz) i takiegoż wydziału w Instytucie Sztuk Plastycznych (Poznań)¹⁶. W czasie II wojny światowej wysiedlony do Sosnowca. Po wojnie osiadł w Katowicach oddając się pracy twórczej i pedagogicznej. Pozostawił ponad 150 medali, medalionów i plaket. Na rzecz idei niepodległościowej i Legionów stworzył 2 medale w 1915 r.: “Polonia Devastata” oraz “Na Pamiątkę Oswobodzenia Lwowa” – obydwie medale wydało Towarzystwo Numizmatyczne w Krakowie i 1 w 1916 r.: “Legiony Polskie”. Ponadto w 1916 r. zaprojektował i wykonał 2 medale lane: “Rocznica wybuchu wojny” oraz “Polonia Resurgens”¹⁷.

Drugim całkowicie zapomnianym twórcą był Józef Wilk (19 grudnia 1881 – 4 marca 1957). Urodził się w Suchowoli, zaś większość życia spędził w Przemyślu, gdzie też zmarł i został pochowany. Był znakomitym rzeźbiarzem z grona twórców cmentarzy poległych bohaterów – żołnierzy armii austro-węgierskiej. Jako wojskowy odbywał służbę w Oddziale Budownictwa Wojskowego i Inspekcji Grobów Wojskowych w Przemyślu¹⁸.

Dzięki stypendium wiedeńskiego ministerstwa oświaty, po ukończeniu szkół podstawowych skierowano go do Szkoły Sztuk Plastycznych w Wiedniu. Kolejne stypendium odbył w Paryżu. Uczył się tam rzeźby oraz malarstwa (Academie Julien i Academie de Beaux Arts). Pociągało go medalierstwo. Wrócił do Wiednia poświęcając się pracy artystycznej i pedagogicznej w Krakowie. Z chwilą wybuchu wojny powołano go do Landwehry (Austriackiej Obrony Narodowej) i oddelegowano do twierdzy w Przemyślu. Jako niezdolny do służby frontowej otrzymał przydział do 45 regimentu piechoty i odkomenderowany do Oddziału Budownictwa Wojskowego. Za zadanie miał opracowanie projektów wielkich nekropolii wojskowych w Przemyślu: na Lipowicy (Zasanie) i Zniesieniu. Na zlecenie woj-

¹⁶ Wędzki, *Wielkopolski słownik biograficzny*, (red.) A. Gąsiorowski, J. Topolski (Poznań, 1981), 853–854.

¹⁷ Opałek (1915), 23; Opałek (1916a), 29; Milewska i Zientara (2008), 115. *Legenda Legionów*, 115.

¹⁸ Szczegółowe informacje o Józefie Wilku i jego działalności artystycznej, zob.: Schubert (2008), 113–135.

skowe wykonał szereg rzeźb na cmentarze i wersje pomnikowe na potrzeby ministerstwa i miasta (“Rycerz w zbroi”).

Poza tym kapral Wilk – awansował za zasługi położone w dziele rzeźbiarskim na potrzeby K.u.K. Armii – wykonał jeszcze plakiety i odznaki dla władz austriackich i polskich organizacji. Wśród nich znalazły się: “Alegoria Polski” (1914) – znana jako “Oswobodzona Polska”, wydana przez Samarytanina Polskiego w Krakowie, rozpowszechniona na wielu przedmiotach użytkowych i w grafice podczas Wielkiej Wojny oraz “Matka Boska Częstochowska” (1916) – wykonana na zlecenie Komitetu Książęco – Biskupiego; wykonywano także w odznaki na zapince¹⁹. Poświęcił się też pracy medalierskiej projektując w 1925 r. monetę złotą (25-złotowego dukata i 50-złotowego talara) w konkursie Mennicy Warszawskiej z okazji 900-lecia koronacji Bolesława Chrobrego²⁰. Twórczość artystyczną realizował także po II wojnie światowej. Po wojnie powrócił do zawodu nauczyciela, najpierw w Grodnie, a od 1920 r. w Przemyśle gdzie mieszkał i tworzył do śmierci.

“Ku pokrzepieniu serc” tworzyli także obok będących w służbie, polscy medalierzy, malarze, rzeźbiarze i ilustratorzy – graficy. Wśród nich należy wymienić m. in.: Stanisława Romana Lewandowskiego, Jana Bukowskiego, Piotra Stachewicza, Kazimierza Chodzińskiego, Jan Raszke, Konstantego Laszczkę – twórców medali, plaket i odznak patriotycznych w latach Wielkiej Wojny.

Stanisław Roman Lewandowski (22 lutego 1859 – 3 lutego 1940) urodził się w Kotlinach koło Piotrkowa, a zmarł podczas okupacji w Warszawie. Był wybitnym polskim rzeźbiarzem i medalierem, krytykiem sztuki, dramaturgiem i wolnomularzem²¹.

Studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, u Jana Matejki i Walerego Gadomskiego. Rzeźbę również studiował na Akademii Wiedeńskiej. Mieszkał i tworzył we Lwowie oraz Wiedniu (1890–1932). Znany jako główny medalier mennicy warszawskiej (w latach 1924–1925). Po powrocie do Polski był konserwatorem na Zamku Królewskim w Warszawie. Jego prace medalierskie to: “Józef Piłsudski” (1914) i “Poległym Legionistom” (1915) – obydwie medale zostały wybite w Wiedniu, “Trzeba naprzód iść i świecić” (1916) – medal wybity na pamiątkę walk legionistów pod Michałowem, “Poległym na polu chwały” (1916), “Józef Piłsudski. Brygadier Legionów Polskich” (1916) – medal wybity w Wiedniu. Był również twórcą odznaki “Schronisko byłych legionistów” (1916) – wykonanej na zlecenie NKN²².

Jan Bukowski (1873–1938/1943?) urodził się w Nowym Sączu (Barszczowicach?), a zmarł w Nowym Targu. Był artystą malarzem, ilustratorem i rysownikiem oraz witrażystą. Studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Kształcił się także w Monachium, Paryżu i we Włoszech. Był profesorem Szkoły Przemysłu

¹⁹ Opalek (1915), 14; Schubert (2008), 129–130.

²⁰ Strzałkowski (1983), 16.

²¹ Kubaszewska (1993), 74–77; Mikocka-Rachubowa (1993), 45–46; Biriulow (2007), 388.

²² Opalek (1915), 22–23; Opalek (1916a), 12; Opalek (1916b), 22; Strzałkowski (1981), nr 82, nr 85.

Artystycznego w Krakowie oraz przedstawicielem szkoły “Młodej Polski”²³. Stworzył pierwszą odznakę NKN wydaną w 1914 r. staraniem Oddziału II Departamentu Skarbowego. Obok niej był twórcą na zlecenie CBW odznaki pamiątkowej: “29 listopada 1830–1915” (1915) w dwóch wersjach: nieemaliowanej i z emalią zieloną²⁴.

Piotr Stachiewicz (29 października 1858–14 marca 1938) urodził się w Nowosiólkach Gościnnych na Podolu, zmarł zaś w Krakowie. Był malarzem po Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie i Monachium. Kształcił się u Władysława Łuszczkiewicza i Floriana Cynka. Zamieszkał w Krakowie malując obrazy religijne, rodzajowe i portrety. Tworzył ilustracje do książek oraz reklamy²⁵. Na potrzeby Krajowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża stworzył w 1915 r. 2 odznaki: “Kościół Mariacki” (1915) i “Korona Kazimierzowska” (1915)²⁶.

Kazimierz Chodziński (1861–1919?/1921) urodził się Łańcucie, a zmarł we Lwowie. Był rzeźbiarzem i medalierem. Synem malarza Karola, który wszczepił u niego umiłowanie sztuki. Lekcje rzeźby pobierał u Karola Kozakiewicza, studiował w Szkole Sztuk Pięknych pod kierunkiem Walerego Gadowskiego i Jana Matejki. Jako stypendysta rządowy w Wiedniu kształcił się u Edmunda von Hellmera w Akademii Wiedeńskiej. Po powrocie do Krakowa założył pracownię: Zakład Rzeźby Artystycznej Kościelnej. Wyjechał do USA gdzie stworzył pomniki Tadeusza Kościuszki i Kazimierza Pułaskiego. W 1910 r. wrócił do Galicji i zamieszkał we Lwowie. Otworzył pracownię rzeźbiarską. Oddał się medalierstwu tworząc szereg plakiet i medalionów z podobiznami wybitnych Polaków (ok. 200). Pochowany został na cmentarzu Łyczakowskim²⁷. W okresie Wielkiej Wojny przygotował liczne odznaki i medale z podobiznami legionistów: “Józef Piłsudski (1914) – na zlecenie CBW NKN, “Ks. Biskup Bandurski” (1916), Brygadier Piłsudski” (1916), “Marszałek Polny Durski” (1916), “Pułkownik Haller” (1916), “Pułkownik Zieliński”²⁸.

Nie sposób nie wspomnieć o Konstantym Laszce (3 września 1865 – 23 marca 1956). Urodzony Makówcu Dużym, zmarł w Krakowie. Polski rzeźbiarz, malarz, grafik, profesor i rektor ASP w Krakowie. Pochodził z biednej, wielodzietnej rodziny chłopskiej z Mazowsza. Był synem karczmarza. W dziedzinie sztuk plastycznych był samoukiem. Przypadkowe odkrycie jego talentu spowodowało, że w 1885 r. otrzymał możliwość studiów w Warszawie. Otrzymał stypendium Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych i udał się do Paryża. We Francji był studentem Akademii Juliana i École des Beaux-Arts. Kształcił się pod opieką: Antoine’a Mercié, Alexandre’a Falguiere’a i Jeana-Léona Gérôme’a. Był też zaangażowany

²³ Wallis (1974), 116, 121, 163; Jan Bukowski, WIEM, darmowa encyklopedia, dostęp: 23.03.2018, http://portalwiedzy.onet.pl/85404...bukowski_jan,haslo.html.

²⁴ Opałek (1915), 12, 21.

²⁵ Obrazy Piotra Stachiewicza wydane na pocztówkach, zob.: <http://myvimu.com/museum/1327> (dostęp: 23.03.2018); Prezydium Rady Ministrów (1926), 29.

²⁶ Opałek (1915), 9.

²⁷ Nota biograficzna Kazimierza Chodzińskiego, zob.: <http://dziejkrakowa.pl/biogramy/index.php?id=484> (dostęp: 23.03.2018).

²⁸ Opałek (1915), 19; Opałek (1916a), 17–18.

w ruch artystyczny polonii francuskiej. W 1897 wrócił do Polski i został nauczycielem w Warszawie. W 1899 na zaproszenie Juliana Fałata osiadł w Krakowie, był kierownikiem katedry rzeźby (1900–1935), a od 1905 r. profesorem zwyczajnym Akademii Sztuk Pięknych. Mianowano go rektorem Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie (1911). W 1935 w proteście wobec utworzenia obozu w Berezie Kartuskiej zrezygnował ze stanowiska pedagoga na ASP w Krakowie. Poruszony aresztowaniem brygadiera Józefa Piłsudskiego poświęcił mu medal wybitny w Wiedniu: “Józef Piłsudski Twórca Legionów Polskich” z datą jego aresztowania i wywiezienia do Magdeburga – 22 lipca 1917 umieszczoną na rewersie²⁹.

Do grona twórców pamiątek legionowych zaliczymy też ludzi nie parających się zawodowo i z wykształcenia sztuką. Będą to W. Witwicki – autor projektu odznaki “Polskie Archiwum Wojenne”³⁰, legionista Kajetan Szczęsny Stefanowicz – autor projektu odznaki 1 Pułku Ułanów Legionów Polskich³¹ czy też J. Załuska – legionista, autor odznaki 6 Pułku Piechoty Legionów Polskich³².

ARTISTS MEDALISTS IN THE SERVICE OF THE POLISH LEGIONS

Krzysztof FILIPOW

University of Białystok,

14 Marii Skłodowskiej-Curie str., 15-097 Białystok, Poland

Legionnaires' soldiers came from various groups and social strata: next to the peasants and workers in the Polish Legions, there were academic professors and people of the pen. There were many talented painters and sculptors among them, who left behind medals and commemorative badges. They worked for the Legions with their talents and skills in the Central Publishing Bureau as part of the Supreme National Committee. Among them, we should distinguish such people as: J. Bukowski, J. Wilk, A. Procajłowicz, K. Witkiewicz, S. Filipkiewicz, R. Lewandowski, J. Wysocki and many others. There are still works showing the era of the Great War, whose centennial is celebrated in the following years.

Key words: Polish Legions, badges and medals, Great War, medalists, faleristics.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2018

Прийнята до друку 27.10.2018

²⁹ Strzałkowski (1981), nr 104; Milewska i Zientara, 208: *Legenda Legionów Polskich*, 445.

³⁰ Witwicki Władysław (Józef Sas Wasylkowicz) – psycholog, filozof, tłumacz i znawca Platona, ur. 30 kwietnia 1878 r. W Lubaczowie, zm. 21 grudnia 1948 r. w Konstancinie. Podczas I wojny światowej przez rok przebywał w Wiedniu jako przewodniczący Sekcji Pamiętnikarskiej Polskiego Archiwum Wojennego. Po powrocie do Lwowa (w 1915 r.) uczył w gimnazjum i jako docent prywatny wykładał na uniwersytecie.

³¹ Klimecki i Filipow (2014), 217–218.

³² Opałek (1916b), 7; Klimecki i Filipow (2014), 210–213.